

УНИВЕРСИТЕТЪТ – МИНАЛО И НАСТОЯЩЕ

Богдан Богданов

За университета може да се говори в много планове – по същество и исторически или по-конкретно и с оглед на практиката. Но както и де се постави темата, в нея непременно се намества като един вид подмолен коректив обикновената всекидневна представа за университет. Именно на нея си струва да наблегнем най-напред, защото, бидейки несъзната, тя скрито мотивира нашите разсъждения.

Значението образование като нещо ценно само по себе си е първата съставка на тази представа. Но образование не означава непременно знание. Разбирано като социална ценност, то по-скоро се схваща като вид осигуреност и гаранция за стъпване в по-висок социален статус и отгук като въпрос на личен престиж. На свой ред и университетското образование означава издигане и вреждане сред по-добрите, по-ценните и в крайна сметка по-щастливи хора – университетската диплома е и обикновен знак за по-високата стойност на своя притежател. Ако продължим тълкуването в тази посока, университет значи още и отстраняване от грижите на обществото, един вид временна безметежност в гнездото на едно малко общество встрани, което предоставя на своите питомци независимост и по-различен живот от обикновения. Като вземем предвид това, че в момента много от нас искат да бъдат някъде другаде, едва ли няма да забележи, че с особеното ценене на идеята на университета се отговаря скрито и на подобно желание. Разбира се, да бъдеш другаде и същевременно да оставаш в своето общество, е изконна човешка нужда. Може би университетът има толкова дълга традиция и поради това, че някак я удовлетворява.

Всекидневната представа за университета е по-проста и същевременно по-абстрактна от смислите, заложили в неговата историческа форма. С много и не винаги видимо действащи елементи тя реализира в своето развитие противоположни жестове. Да вземем за пример лекционното обучение, което днес ни се струва едва ли не “светая светих” на университетското общуване. Твърде древно наследство, лекцията продължава да владее отношението между професори и студенти в съвременните висши училища у нас. Да се замислим примерно над възможния смисъл на положението на говорещия преподавател в университетската аудитория. Опрян на катедра, той стои над студентите може би защото знае, а те се намират по-ниско, сякаш за да получат свише нужната истина, която възприемат пасивно като сигурна даденост. Човек поначало изпитва нужда да му се вестяват истини. Отгук авторитетът на университетския преподавател с чин.

Лекцията, монолог на знаещия професор, не винаги е била основното средство на университетското общуване. В средновековието диспутът е по-честата форма на обучение и ако днес той се налага на вниманието ни в променения вид на това, което по-скоро бихме нарекли конференция, би трябвало да осъзнаем общото на двата жеста. То е изразено в равното разполагане на всички участници, в избягването на катедрата и размиването на границата между повече и по-малко знаещите. Именно в това е парадоксалността на историческата форма на университета. В определено отношение порядките в средновековния университет са по-близо до нашите съвременни нужди. Съзнателно или несъзнателно, днес вървим в следата на егалитарността, разнообразието и работещия хаос на ранното средновековие.

Многообразието на дългия исторически опит на университета позволява да гледаме по-сложно на възможните промени във висшето образование, стига само да не свеждаме този опит до една или друга негова фаза. Именно такъв е случаят у нас. Поради безспорно високото си реноме Софийският университет се е превърнал в

примерно положение за университетско устройство и дейност, а неговите елементи в един вид удостоверители на университетската форма. И ако примерно за институцията на общото събрание на хабилитираните, което избира ректора и академичния съвет, все пак се знае, че може да отсъствува в строежа на едно висше училище, за факултета, обединяващ катедри, се мисли като за абсолютен елемент на университетската структура.

Очевидно формата на устройство, която сме заели при основаването на Софийския университет от определени западни образци и която след силното съветско влияние сме повторили в останалите висши училища у нас, е закостеняла и трудно се поддава на промени. Независимо дали нови или стари, българските университети, създадени по образеца на софийския, са с прекалено стабилна и затворена организация. Тя предполага оцеляване във времето и независимост от външните обстоятелства, т.е. нещо добро, но и същевременно лошо, доколкото от съвременните университети се очаква по-адекватно реагиране на промените в съвременното българско общество.

Това не е нито критика, нито повик за радикална промяна на така оформилото се у нас висше университетско образование. Нужно е да го уважаваме не само защото е създадо толкова учени хора и толкова учители, които на свой ред са дали лицето на нашето с право високо оценявано средно образование. Университетското устройство и типът образование, поддържано от висшите училища по примера на Софийския университет, трябва да се пазят и като символ на държавния ред, като носители на идеята за йерархията на общественото уреждане. Но те трябва да се ограничат до страната на полезна и неизбежна алтернатива, да не се възвеждат в принцип и да не се разпростират посредством униформена законова уредба върху цялото пространство на нашето висше образование.

Кои са основните принципи, пазени във формата на Софийския университет? Преди всичко обучението в тесните рамки на затворена номенклатурна специалност, провеждано на коридорен принцип – обучаваният знае за какъв се подготвя от деня на своето записване и, общо взето, това остава непроменено до деня на завършването му. Студентът, така да се каже, бива подреден и вреден. Това дава сигурност и подготвя за бъдещото включване в обществената структура, за бъдещата дисциплинираност по-скоро на поданика отколкото на гражданина. Ученето в случая е въпрос на пасивно възприемане и възпроизвеждане, на изключване на възможностите за промяна и вариации или за нерегламентирана лична активност. На тази основа студентът се отчуждава от всичко по-общо, неорганизирано и непобиращо се в рамките на отдавна създадения ред.

Както и да характеризираме тази форма, дълбинно или в повърхността на зависимостите на българските държавни университети от държавното субсидиране и конкретно от Министерствата на финансите и на образованието, тя трябва ад съществува успоредно с други по-свободни форми, които изложени на една или друга несигурност, по-бързо ще изпитват корекцията на новите обстоятелства, в по-висока степен ще зависят от реалността и същевременно ще чувствуват принудата да я изучават. Ако Софийският университет е призван да пази номенклатурата на държавните специалности и професии, новите университети би трябвало да изпробват нови възможности в тази насока и нови начини на обучение на специалисти, готови да посрещат промените и да се нагласяват към тях. Би било погрешно това да се препоръчва на традиционния български университет и да му се налагат едни или други радикални промени, които биха противоречали на неговата постановка. Но не по-малко погрешно би било в името на реда да се налагат чрез законова уредба типът устройство и обучение, пазен в образеца на Софийския университет.

Българското висше образование трябва да мисли за утрешния ден, за разнообразието на повече и по-сложни обществени задачи. Затова не бива да се пречи на неговата динамика, тя да се спира с една или друга унифицираща законова уредба. Добър случай е, че във вихъра на събитията след 1989 г. У нас възникнаха недържавни висши учебни заведения. Редно е да се допусне те да бъдат място за проби и експерименти, разбира се, не във вреда на тези, които се учат. Наблюдавани от държавата, недържавните висши учебни заведения би трябвало да се оставят на естествения коректив на образувалите се в тях общности и обществеността. Нека обществото, а не пряко държавата, да се произнесе за тяхната валидност по естествения път на развитието или отпадането им. От това би имала полза и алтернативата на държавното образование по образа на Софийския университет. Динамиката на висшето образование не се изчерпва с тази алтернатива. Има и други, време е да ги назовем и да мислим за тях.

Да не забравяме, че дотам сме навикнали на определен затворен ред в името на непроменящата се и в крайна степен бедна осигуреност, шото възприемаме разнообразието като заплашващ сигурността ни хаос. Но както хаосът, така и редът има лоша страна. Боя се, че сега е време да се пазим от нея.